HAJDUČIJA U MLETAČKOJ DALMACIJI XVIII. STOLJEĆA

Šime PERIČIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Zadru

UDK 949.75:940.54 "18" (Dalmacija)
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 13. XI. 1998.

Hajdučija se u Dalmaciji uglavnom smatra otporom njenog pučanstva protiv turske vlasti. Kako u XVIII. stoljeću ondje nema više te zloglasne vlasti, ali je svejedno bilo hajdučije, autor nastoji utvrditi prave uzroke toj pojavi. Pri tome se oslanja na mišljenje suvremenika, pronađene izvore i literaturu. Stečene spoznaje ga navode na zaključak da je tada još uvijek bilo recidiva na Turke, što je u prvom redu iskazivano pljačkom njihovih karavana, ali da je na takav korak pučanstvo zagorske Dalmacije navodila nebriga mletačkih vlasti, bijeda, besposlica, glad i osveta, a tek rijetko obijest. Vlast je nastojala iskorijeniti taj porok raznim mjerama, ali u tome nije imala dostatnog uspjeha.

Postojanje hajdučije u Dalmaciji uglavnom se drži otporom njena pučanstva spram turske vlasti. Ta pojava još uvijek uživa simpatije u literaturi, te se hajduci proglašavaju junacima, borcima za pravdu.[1] Koliko je točan takav stav, znanost još uvijek nije rekla, što se napose odnosi na takve pojave u zadnjem stoljeću ondašnje mletačke uprave. Istina, tim problemom bavili su se neki autori, uglavnom glede čuvenog hajduka Sočivice.[2] Međutim, nas manje zanima odraz hajdučije u narodnoj književnosti, a više ono što su hajduci stvarno bili, borci protiv turskog zuluma ili mletačke vlasti u Dalmaciji, ili pak obični razbojnici, koji su živjeli od ukradenog ili otetog. Pri tome ćemo se osloniti na sačuvane izvore, mišljenje suvremenika i dosadašnju literaturu. Da bi slika o tome postala što vjernija, zaronit ćemo i u prethodna stoljeća, barem u kratkim crtama.

---

1 Jakša RAVLIĆ, Lovro Šitović i narodna pjesma, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 20, Zadar, 1973, 207. Na drugoj strani sa stajališta ekonomske povijesti Mijo MIRKOVIĆ tvrdi: "Hajdučija je život od otetog ... Kada se pojede vlastita stoka poseže se za tuđom - u tome je ekonomski korijen i to je bit hajdučije" (*Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb, 1968, 22).

2 Dušan BERIĆ, Hajduk Sočivica u umjetnoj i narodnoj književnosti, *Slobodna Dalmacija*, Split, 1955, br. 3322; ISTI, Još o hajduku Sočivici u umjetnoj i narodnoj književnosti, *Zadarska revija*, 8, Zadar, 1959, br. 1, 104-108; Ivan GRGIĆ, Gašpar Bujas: Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794, *ZR*, 7, 1958, 1, 84-86; ISTI, Uz životopis hajdučkog harambaše Stanka Sočivice, *ZR*, 7, 1958, 3, 247-253.

I.

Dakako, razbojništvo nije bila povlastica Dalmacije. Njega je bilo oduvijek i svugdje, po Europi i drugdje. Napose je ono cvjetalo u Italiji XVI. stoljeća. Istina, takvih pojava koje su najčešće nazivane hajdučijom bivalo je i u Dalmaciji. Tako se zna da se poslije Ciparskog rata (1569.-1571.) u njoj razvilo nasilje, razbojstvo i hajdučija.[3] No, hajdučija se u ovim stranama napose razmahala tijekom Kandijskog rata (1645.-1669.), od Zadra do Kotora. Njoj su se odavali najvećim dijelom prebjezi s turskog teritorija, od kojih su neki već tada napustili Bosnu i nastanili se na mletačkom dijelu Dalmacije.[4] Bilo je onih koji su pravili smetnje dubrovačkoj skeli,[5] dok su drugi to isto radili turskim karavanama u Boki Kotorskoj i Makarskom primorju.[6] To se ponovilo i za Morejskog rata (1683.-1699.). Tada, recimo, hajduci Boke sve više ugrožavaju trgovinu na južnom Jadranu i napadaju karavane općenito. Hajduci su sudjelovali i u bici za Herceg-Novi 1694. na strani *Serenissime*.[7] Dapače, ravnokotarski hajduci su znali djelovati i na nagovor mletačkih vlasti u Zadru. Napadali su za rata tursku pozadinu, gdje su pljačkali i haračili, ali isto tako zarobljavali kršćane i potom ih prodavali kao roblje.[8] Svrha njihovih pohoda bila je slabljenje ratne moći neprijatelja. No i oni su znali ometati trgovinu, pa su 1698. Mlečani počeli poduzimati mjere na suzbijanju tih pojava.[9] Neki tvrde da su tadašnju hajdučiju uzrokovali siromaštvo, nasilje feudalnih gospodara, glad i sveopća nesigurnost,[10] što je, držimo najbliže istini.

Kad se poslije zadnjeg mletačko-turskog rata (1715.-1718.) teritorij mletačke Dalmacije protegao do visova Velebita i Dinare, razbojništvo i hajdučija razmahali su se uvelike. Dapače, hajduci su još za rata ponekad bivali na usluzi Mletačkoj Republici sudjelujući na njenoj strani u nekim ratnim i inim operacijama.[11] Hajdučija nije jenjavala ni sljedećih desetljeća, ali iz toga razdoblja nisu poznata imena poglavitih hajdučkih harambaša i njihovih djelatnosti. Nešto bolje glede toga stoji stvar sredinom toga stoljeća. Naime, mletačke vlasti uspijevaju uhvatiti neke hajduke. Tako se zna da se vodio sudski postupak protiv nekolicine "drumskih" razbojnika (*Malviventi alla strada*) - Nikole Opačića, rečenog Kosari-

---

[3] Seid M. TRALJIĆ, Veze Zadra i okolice s turskim pograničnim područjem u Barakovićevo doba, *Jurju Barakoviću o 350.-toj obljetnici smrti*, Zadar, 1979, 90.

[4] Gligor STANOJEVIĆ, Dalmacija u doba kandijskog rata, *Vesnik Vojnog muzeja*, II, Beograd, 1958, 168.

[5] Franjo DIFNIK, *Povijest kandijskog rata u Dalmaciji*, Split, 1968, str. 140.

[6] Grga NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, sv. VII, Zagreb, 1972, 126; STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba kandijskog rata*, 142.143, 150; ISTI, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka*, Beograd, 1970, 269.

[7] Lorenzo FONDRA, *Citluch conquistato et diffensso nella campagna 1694*, Mleci 1695, 112; G. STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba morejskog rata 1648-1699*, Beograd, 1962, 157-167; Povijesni arhiv u Zadru (PAZd), *Spisi generalnog providura Giacoma Boldu (1744)*, knj. IV, list 351.

[8] RAVLIĆ, 207.

[9] PAZd, *Dragomanski spisi*, svež. CX, br. 13; Ivan PEDERIN, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Dubrovnik, 1990, 147-148.

[10] Vesna MIOVIĆ-PERIĆ, Svakodnevnica dubrovačkih pograničnih sela u doba hajdučije (Morejski rat 1684.-1699.), *Anali Zavoda HAZU u Dubrovniku*, 35, 1997, 24).

[11] STANOJEVIĆ, *Jugoslavenske zemlje* ...

ca, Ivana Odaka i drugova iz okolice Imotskog, a malo zatim protiv Antuna Vatavuka, rečenog Andabak i drugova.[12] Jednako tako je nekako u to doba u Bosni bio zarobljen neki Trifun Soporica, bandit iz Imotskog, koji je dotle onamo haračio. I on je dopao tamnice, bez sudskog procesa.[13] Nadalje, u ljeto 1755. u Studencima je opljačkan neki turski trgovac iz Vakufa, kad se nakon obavljenog posla u Makarskoj vraćao kući.[14] Sljedećih godina brojni razbojnici (*malviventi*) uznemiravaju granični dio Dalmacije. Neki od njih bili su u dosluhu s istinskim hajducima. Taj se porok raširio do te mjere da su mletačke vlasti bile prisiljene "sa željezom i vatrom" poraditi na njegovu obuzdavanju. Jer, zla čeljad je nanosila izražajne štete putnicima, beskrajne smetnje na granici, na što su se žalili turski i austrijski zapovjednici. Potaknut time generalni providur Francesco Diedo 19. prosinca 1759. obznanjuje strogi proglas protiv prijestupnika takve vrsti.[15] Naročito je strah sijao već tada čuveni hajduk Stanislav Sočivica sa svojom družinom. Hajduci su često presretali ili dočekivali u zasjedi turske trgovce i karavane što su dolazile iz Splita, otimali robu, novac i konje, ali isto tako ranjavali ili ubijali nepokorne Turke.[16] No, oni se nisu zadovoljavali samo time, nego su znali napadati pastire i seljake. Pri tome su zalazili i na turski teritorij, te se s plijenom vraćali "kući".[17] Upravo navedene godine zabilježen je napad hajduka na sarajevske trgovce. Uz pomoć svojih jataka doznali su za njihov nailazak i oteli im svu robu. I na tome je, čini se, ostalo. Šest godina potom je družina od 40 hajduka-odmetnika (gle slučajnosti s Ali-Babom!) opljačkala sarajevske trgovce kod Prologa. Na zahtjev mletačkih vlasti oni su ponekad oteto vraćali vlasnicima. Prema tome, hajduci su pravili smetnje svima, jer su svojim postupcima gotovo onemogućavali kretanje turskih trgovaca na putu iz Bosne do najbližih im luka u Dalmaciji.[18]

Kako je spomenuto, u to doba je napose opasna bila družina harambaše Sočivice, koji je hajdukovanje započeo u družini Filipa Peovića. Potonji je ubrzo bio uhvaćen i obješen u Zadru.[19] Njega je kao vođa družine zamijenio Sočivica. Kao pravoslavac on je često nalazio utočište u manastiru Dragović na Cetini. To su isto radili drugi hajduci kad bi se našli u opasnosti od potjera.[20] Sočivica se bio neko vrijeme pritajio, da bi 1769. ponovno sakupio družinu i napadao turske karavane.[21] Kad mu je zaprijetila velika opasnost, prebjegao je u Liku gdje je od austrijskih vlasti dobio utočište i zaštitu. Štoviše, bile su mu povjerene neke odgovorne dužnosti primjerene njegovim sposobnostima, naravno uz priličnu

12 PAZd, *Spisi obitelji Lantana*, svež. V, Inventar procesa.
13 PAZd, *Dragomanski spisi*, svež. CXV, poz.124.
14 ISTO, poz. 128.
15 ISTO, svež. XII, poz. XIV. Tu je rečeno da su svi stanovnici dalmatinske Zagore lupeži i lažljivci ("*Tutti i Morlacchi sono ladri e sono buggiardi*"), ali se ne kaže tko je to od njih učinio, a još manje se spominju njihove vrline.
16 S. M. TRALJIĆ, Izvoz bosanske robe preko splitske luke u XVIII stoljeću, *Pomorski zbornik*, 3, Zadar, 1965, 821.
17 ISTO, 822.
18 ISTO, 825.
19 Stanislav Sočivica, hajduk hrvatski XVIII. vieka, *Vienac*, 10, Zagreb, 1878, br. 5, 76; br. 7, 106.
20 Ivan LOVRIĆ, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948, 196.
21 ISTO, 207. Sočivica je znao posuđivati novac nekim Kotaranima i Bukovčanima u svrhu bavljenja trgovinom (ISTO, 206).

plaću. Kao lički glavar jednom je posjetio Zadar, izazvavši veliko zanimanje njegova pučanstva.[22] Istodobno se u hajduke odmetnuo Ivan Bušić, zvani Rošo, koji je stao sakupljati brojnu družinu. Njegovo je uporište bila Imotska krajina, dok je akcije usmjeravao najviše na tursku Bosnu.[23] Ubrzo se pročuo takvim postupcima. Njegova je družina poduzimala brojne prepade i razbojstva, pa je na njegovu glavu bila raspisana nagrada od 50, a poslije 100 cekina. U ljeto 1776. neki hajduci po Bosni počine mnoga zlodjela i razglase da je to uradio "silni ajduk Ivan Bušić".[24] Tijekom 1776.-1777. god. on je, kažu, ubio nekoliko pravoslavaca iz okolice Imotskog i Lovreća pod izlikom, kaže ljetopisac, da "ne žive ko goveda".[25] Vlasti su uspjele uhvatiti četiri člana Rošine družine, čije su glave bile izložene u Sinju i Zadvarju, kao upozorenje drugima.[26] A u travnju 1778. ubijen je član njegove družine Ivan Suvaljko iz Zavojana, koji je "puno zla učinio".[27] Rošina je družina pljačkala turske karavane čak nadomak Travnika. Kada je mletačka vlast za njom slala pandurske potjere, on je za odmazdu pljačkao i palio kuće njihovih vođa.[28] Time je stvarao velike probleme i mletačkim vlastima. Budući da je uživao podršku pučanstva Imotske krajine i nekih krajišničkih časnika, pa i fratara, teško ga je bilo uhvatiti. A on se nije htio predati vlastima jer se bojao rigoroznosti suda. Problem je dokrajčen tako što je Rošo potajno stupio u papinsku vojsku,[29] jamačno uz pomoć i preporuku mletačke vlade.

Sedamdesetih godina su se u hajduke "odvrgla" dva brata Mucića i jedan Šuvar. Njihov postupak ljetopisac pripisuje "obisti i njihove sile". Kradući, otimajući putnicima i seljacima, pa i onim siromašnima, počinili su zakratko mnoga zlodjela".[30] Kada su se u veljači 1773. god. neki Turci vraćali kući nakon prodaje žita u Makarskoj, oni ih napadaju u Brelima. Na zapomaganje napadnutih u pomoć im priskoče mjesni panduri. U nastalom srazu ubijeni su Grgur Mucić i Šuvar, dok je Luka Mucić bio teško ranjen i uhvaćen. Na putu do Omiša panduri ubiju i njega. Njihove glave budu prikazane providuru u Makarskoj. Ljetopisac je taj događaj zaključio riječima: "Opako živili, opako i svršili".[31] Bilo je tada iza Biokova i drugih hajduka koji nisu prezali napasti i orobiti one među kojima su u tom trenutku bila djeca. Nisu štedjeli ni siromašne seljake. Pri tome se najviše isticao hajduk zvan Đuzele.[32]

U zadnjoj četvrtini toga stoljeća još uvijek su bili učestali hajdučki napadi na turske karavane. Pače, tad su se po čitavoj mletačkoj Dalmaciji pojavili mnogi razbojnici-hajduci (*malviventi*).[33] Tako je u lipnju 1788. neki hajduk Tadić zaplijenio svu tursku karavanu,

---

22 *Narodni list*, 14, Zadar, 1875, br. 102.
23 LOVRIĆ, str. 206, bilj. 195; GRGIĆ, Gašpar Bujas ..., str. 85.
24 Gašpar BUJAS, Makarski ljetopis od god. 1773. do 1794, *Starine JAZU*, 42, Zagreb, 1957, 319.
25 ISTO, 310, 316.
26 ISTO, 324.
27 ISTO, 330.
28 GRGIĆ, Gašpar Bujas, 85.
29 ISTO, 86.
30 BUJAS, 281.
31 ISTO, 290.
32 ISTO, 295-296; MIRKOVIĆ, 24.
33 *Archivio di Stato* u Mlecima, *Provveditori da terra e da mar*, *filca* 653, izvješće od 4. VI 1787.

koja je bila na putu iz Bosne u Split.[34] Njegovu su družinu uglavnom činili bjegunci s mletačkih galija. Tada se pojavila i družina predvođena harambašom Markom Gaićem, koja je napadala turske karavane netom bi prošle preko Klisa, dakle na povratku Turaka kući, nakon obavljena trgovačkog posla u Splitu. Zapravo je potonja družina uvelike ograničavala slobodu kretanja trgovaca i putnika. Javni mir su stalno remetile i druge razbojničke družine. Dapače, zabilježen je tada znatan porast grabeži, pljački i razbojstva, što su mletačke vlasti pripisivale poroku uzrokovanom lijenošću i otuđenjem ondašnjeg pučanstva od države.[35] Budući da se narod, kažu, odalečivao od rada, slijedi njegova daljnja pauperizacija. Naravno, one nisu ulazile u dublje korijene takvom stanju i ponašanju svojih podanika. Nije ih zanimala činjenica da ih je na to najviše tjeralo siromaštvo, glad i besposlica, ali i osveta pojedinima i protest protiv vlasti uopće. Istina, bilo je slučajeva kad se to činilo iz prave obijesti.[36] Treba reći i to da su se odmetnutim seljacima tada znali pridruživati osuđenici s mletačkih galija i dezerteri iz austrijske vojske, dakle austrijski podanici.

Mletačka vlast je pokušala podjelom amnestije, oprosta onima koji su navodno bili zavedeni na razbojnički život, neke primiti odnosno privoliti na predaju, kako bi se vratili na stazu normalnog života.[37] No, taj pokušaj nije urodio plodom, valjda stoga što su odmetnici bili svjesni njenih pravih namjera, pa su radije živjeli "vučjim" životom, živeći od danas do sutra, svjesni da ostaju onkraj zakona.

II.

Mletačke vlasti su još početkom XVII. st. započele organiziranu borbu protiv odmetnika-hajduka. Naime, već nakon Kandijskog rata mletački su podanici bili dužni progoniti i hvatati "*li banditi haiduci, ladri et altri malviventi*".[38] Tijekom Morejskog rata (1690.) je za Drnišku krajinu propisana liga, na što je vlast ponukala neposlušnost Zagoraca i pojava hajduka. Jednim njenim članom je uređeno: "Hajduke, razbojnike i druge zločince dužni su progoniti stanovnici sela i uhvaćene predati državnoj pravdi da ih kazni".[39] Na samom početku XVIII. st. vlasti su pri potjeri za hajdukom Vidom Petrovićem koristile svoju konjicu, odnosno "hrvatske" konjičke čete, ali bez uspjeha.[40] To je vlast nagnalo na odlučniju i organiziraniju borbu protiv odmetništva uopće. Bolje reći, poradile su na stanovitoj prevenciji.

Naime, godine 1707. ustrojena je prva pandurska leteća četa u svrhu osiguranja karavanskog puta od Cetine do Knina. Uskoro su ustrojene još dvije takve čete u Bukovici i

---

[34] ISTO, *Inquisitori di Stato. Busta* 182, izvješće gen prov. A. Memma. Kotor, 8. VI 1788.

[35] ISTO, *Provveditori da terra e da mar*, f. 659, izv. gen. prov. Alvisea Marin, 20. X 1792.

[36] LOVRIĆ, str. 65, bilj. 6; PAZd, Spisi gen. prov. Andrea Querini (1795-1797), svež. II, br. 50; BUJAS, 289, 294; M. BERENGO, *Problemi economico-sociali della Dalmazia veneta alla fine del '700, Rivista storica italiana*, 66, Napulj, 1954, sv. 4, 493-496.

[37] PAZd, *Spisi gen. prov. Alvisea Marina (1793-1795)*, knj. II, 1. 292-295.

[38] PAZd, *Dragomanski spisi*, svež. CX, br. 13.

[39] I. GRGIĆ, Postanak i početno uređenje Vojne krajine knjinskoga kotara pod Venecijom, *Starine*, knj. 52, Zagreb 1962, 260; Karlo KOSOR, Drniš pod Venecijom, *Kačić*, 7, Split, 1975, 27-28.

[40] GRGIĆ, Uz životopis ..., str. 248-249.

Kotarima. Svaki je pandur dobivao 36 libri dvopeka mjesečno, a njihove obitelji bile su izuzete od obnašanja javnih radova.[41] Kako te čete nisu bile dostatne za održavanje mira i reda u pokrajini, to su u jesen 1719. god. uspostavljene još nekolike seljačke čete (*Compagnie paesane*) u svrhu "održavanja putova 'čistima' i osiguravanja zasjeda razbojnicima kako bi robe prelazile iz države u državu", napose živog blaga koje je išlo na zadarsku skelu. Naime, jedna četa je bila sastavljena od 22, a druga od 30 krajišnika sjeverne Dalmacije. Treća četa pandura uspostavljena je u Imotskoj krajini.[42] Desetak godina potom (1729.) vlast je organizirala mnoge slične čete po selima.[43] Dapače, poradi sigurnosti trgovaca, a suprotiva razbojnika i hajduka 1733. god. je uspostavljeno čitavih trinaest četa pandura.[44] Upravo ta činjenica pokazuje razgranatost delinkvencije svake vrste u Dalmaciji. Sredinom toga stoljeća je uspostavljena četa od 40 pandura, izabranih od najboljih u cijelom zadarskom "kotaru". To je trebao biti leteći odred koji je bio neprestano u pokretu goneći razbojnike, lupeže i hajduke. Uhvaćene delinkvente dovodilo se u Zadar, gdje im se redovito sudilo, te najvećim dijelom sudilo na smrt javnim vješanjem.[45] Rjeđe se događalo da su uhvaćeni prijestupnici osuđivani na zatvor ili galiju, a njihova imovina konfiscirana.[46] Kad su napadi na turske karavane prouzročili "ograničavanje, skučenje slobodu prometovanja", potkraj 1789. godine, vlasti su odjednom uspostavile pet letećih odreda (*corpi volanti*) za Sinj, Knin, Imotski, Trogir i Zadar. Svaki je brojio 24 osobe, čije su obitelji, poradi njihova izbivanja od kuće bivale izuzete od javne tlake.[47] Međutim, ni to nije bilo od veće koristi po državu jer su se i poslije po čitavoj Mletačkoj Dalmaciji javljale "bezgranične pljačke, umorstva, te udruživanje razbojnika", kako to ističe poglaviti predstavnik mletačke vlasti u pokrajini.[48] Uzaludna su dakle bila sva nastojanja na zatiranju toga poroka u unutrašnjosti pokrajine uoči propasti Republike S. Marka.

III.

Kako su pojavu hajdučije sudili mjerodavni domaći ljudi i strani putnici po Dalmaciji XVIII. stoljeća? Što su zapisali u svojim dojmovima? Odgovore na ta pitanja potražit ćemo tek kod nekih od njih, u uvjerenju da su njihove prosudbe nepristrane, makar objektivne.

41 ISTO, 249.

42 PAZd. *Spisi gen. prov. Alvisea Mocenigo (1717-1720)*, knj. III, l. 86; PEDERIN, 64.

43 PAZd. *Spisi obitelji Lantana*, svež. XIV, poz. 2.

44 ISTO. *Spisi gen. prov. Zorzia Grimanija (1732-1735)*, knj. II, l. 542-543; *Francesca Dieda (1760-1762)*, knj. I, l. 25-26. Nekad su panduri pratili turske trgovce na putu do dalmatinskih luka poradi njihove sigurnost (PAZd. *Arhiv Šibenika*, svež. 106, poz. 1758).

45 PAZd. *Spisi sindika inkvizitora*, knj. V, l. 174; *Dukale i teminacije*, knj. IX, l. 54.

46 PAZd. *Spisi mletačkog fiksalnog savjetnika*, svež. XI, poz. 4.

47 *Archivio di Stato* u Mlecima, *Provveditori da terra e da mar*, f. 656, *izvj. gen. prov. A. Dieda od 9. XI 1789*; f. 654, *izvj. gen. prov. Anzolo Memmo IV*, Kotor, 9. IV 1788.

48 ISTO, f. 659, *izvj. gen. prov. A. Marina*, Zadar, 20. X 1792.

Neki su tvrdili da stranci Hrvate zovu "hajdučkim narodom", ali da su se hajduci borili "za krst časni i slobodu zlatnu", da bi ponekad činili "zlo i narodu svome".[49] Balthasar Hacquet je proputovao jednim, sjevernim dijelom Dalmacije i zapisao da su Hrvati uopće skloni hajdučiji. No taj hajduk ne siluje, nego, štoviše, drži da bi mu odnos sa ženom donio nesreću.[50] Može se pretpostaviti da se njegova tvrdnja odnosi upravo na dalmatinske hajduke druge polovice prošlog stoljeća. Putujući po Dalmaciji oko 1770. god. opat Alberto Fortis je zamijetio da opasnost vreba "od mnogobrojnih hajduka" koji su se skrivali u pećinama i šumama na mletačko-turskoj granici. Za sigurnost putnika nije dostatna pratnja dvojice naoružanih ljudi. Nadalje, on tvrdi da su hajduci "prekomjerno namnoženi", te da vode "vučji život", lutalački život po krševitim predjelima Dalmacije. Čuo je pak govoriti da se neki "gorko i opravdano tuže na hajduke", ali isto tako zapisuje i razlog njihova odmetništva. "Uslijed bijedna položaja", najčešće trpljenja gladi, oni bivaju natjerani u potragu za hranom.[51] Jednako tako kazuje da su četiri hajduka znala napasti karavanu s 15-20 Turaka, što daje naslutiti da im se divio poradi junaštva. Pučanstvo ih drži čestitim ljudima i kada okaljaju ruke turskom krvlju. Budući da svećenici, župnici raspiruju mržnju na Turke, i to neke tjera u hajdučiju.[52] Na takvo pisanje odgovorio je Sinjanin Ivan Lovrić. Za njega su hajduci "drumski razbojnici" (lupeži junaci), koje razlučuje od običnih lupeža. Prvi otimaju silom, a drugi kradu potajno, najviše noću. Prve hvali kao poduzetne, koji počinju s uznemiravanjem Turaka, ali isto tako i svojih sunarodnjaka. Za njih kaže da nisu otimali blago nego samo novac turskim trgovcima. Postavljaju zasjede karavanama i trgovce tjeraju u bijeg kako bi ih orobili.[53] Po njemu su mnogi razlozi njihovu odmetanju u hajdučiju. Jedni to čine poradi počinjenih zločina, drugi jer ih je lakomost pravnika-odvjetnika lišila vlastitih dobara, a treći pak naprosto stoga što su se osjećali hrabrima. Neke je na taj korak potakla i lakomost mletačkih činovnika i vjerovanje da se oprost stječe ubijanjem Turaka. Hajduci se na taj način "odmetaju ... od cijelog ljudskog roda".[54] Ni on ih ne svrstava među zločince držeći da su oni bolji od njih. Istina, oni prave smetnje turskoj trgovini napadajući karavane na putu od dalmatinskih luka do Bosne, odnosno one koje su išle iz Dubrovnika u Travnik. Pljačkanje tih trgovaca, bojazan od hajduka gotovo da je uzrokovala prekid trgovanja na tim relacijama.[55] Hajdučke družine broje, kaže, do 30 članova. One otimaju samo u planini i radije ubijaju Turke nego kršćane.[56] Poriče da je istina da "hajduci štite Republiku od otomanskog oružja". I on ističe da je nemoguće iskorijeniti tu pojavu. Da bi se to postiglo, trebalo bi potamaniti najuglednije članove hajdučkih družina.[57] Stoga on inzistira na smanjenju

[49] *Vienac*, 10. 1878, br. 4, 62.

[50] Ivan PEDERIN, Balthasar Hacquet prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 11(7), 1973, 436.

[51] Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji*, Zagreb, 1984, 36.

[52] ISTO, 37.

[53] *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948, 65; GRGIĆ, Uz životopis ..., str. 248.

[54] LOVRIĆ, Bilješke ..., str.24, 66.

[55] ISTO, 195, 197, 199.

[56] ISTO, 210. On ne drži jatake sukrivcima hajduka (ISTO, str. 210, bilj. 196), valjda što su oni na to bivali prisiljavani.

[57] ISTO, 67.

hajdučije u pokrajini. Da bi do toga došlo predlaže neka vlasti istraže izvor toga zla, one koji ih sile na takav život.[58] A to je stav istinskog predstavnika prosvjetiteljstva onog doba.

Njihov suvremenik Petar Nutrizio Grisogono na jednom mjestu dotiče taj problem. Ponovivši generalije o hajduku Sočivici on kaže da još uvijek neki uznemiravaju putove kojima prolaze turske karavane usmjerene na splitsku skelu. Ubijanjem manjeg broja osoba stječu velik plijen, čime uvelike uznemiruju Mlečane. Za njega su to lupeži koji se skrivaju pod imenom "*Haiduchi*", zakleti neprijatelji Osmanlija.[59] O tom problemu progovorio je i uvaženi zadarski pravnik dr. Grgur Stratico u svojoj opširnoj spomenici (1785.) o najbitnijim problemima Dalmacije onog vremena, namijenjenoj mletačkoj vladi u Dalmaciji.[60] I on tu ističe razliku između lupeža i hajduka. No, i jedni i drugi se javno izjašnjavaju protiv Turaka, ali jednako tako predstavljaju prijetnju općem miru i sigurnosti. Razlog tomu traži u nedostatku naobrazbe. Mnogi se "odaju na put koji uznemirava mir sela, trgovine i susjednih podanika".[61] Unatoč djelovanju pandurskih četa oni nisu nikad iskorijenjeni, nego se uvijek pojavljuju u šumama ili graničnim krajevima. Takvom, sramotnom i nečasnom životu odavali su se oni koji su bili proganjani poradi počinjenih zlodjela, ali isto tako je bilo onih koji nisu mogli mirno stajati kod kuća. Kako se u narodu drži da su oni "ljudi-junaci, žrtve slave" (*eroi del dellitto*), on drži da protiv njih ne bi trebalo primjenjivati smrtnu kaznu nego blaže odgojne kazne, kaznu za gnusno djelo (*penna dell'infamia*).[62] Nadalje, on predlaže vladi da u borbi protiv toga poroka, pored pandurskih četa, poradi na ušoravanju, zgušnjavanju zagorskih naselja kao učinkovitom lijeku hajdučije. A to je opet bio stav osvjedočenog prosvjetitelja, a ne zagovornika "čvrste ruke". Dapače, za pandure veli da nisu ništa bolji od hajduka i drugih razbojnika koje tjeraju, progone, te tvrdi da se tu radi o neprijateljstvu između samih mletačkih podanika.

No, unatoč svemu tome i poslije su vlasti najviše pribjegavale progonu hajduka letećim odredima pandura.[63] Za mrtva ili živa uhićena hajduka dobivala se novčana nagrada. I to je nekim domaćim ljudima bio dobar razlog za sudjelovanje u hvatanju prijestupnika. Pače, neke su se obitelji (Nakić) istakle u revnom proganjanju i likvidaciji hajduka u drugoj polovici XVIII. stoljeća, te su stoga od vlasti dobivale pohvale i priznanja.[64] Međutim, na drugoj strani, hajduci su uglavnom uživali simpatije i potporu širokog sloja zagorskog pučanstva, skrivajući ih pred pandurskim potjerama i opskrbljujući stanovitom količinom hrane. A to je opet činilo da su nastojanja mletačkih vlasti oko njihova iskorjenjivanja često puta ostajala bez ikakva učinka.

[58] ISTO, 211.
[59] Pietro NUTRIZIO GRISOGONO, *Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia*, Trevizo 1780, 190.
[60] *Sistema regolativo della provincia veneta della Dalmazia*, 1785, str. 43.
[61] ISTO, str. 48.
[62] ISTO, str. 49.
[63] PAZd, *Spisi gen. prov. G. Diedo*, knj. I, 1. 25-26.
[64] KOSOR, 31; GRGIĆ, Uz životopis ...., str. 251.

IV.

Dakle, iako svjesni nedostatka elemenata za posvemašnju prosudbu glede hajdučije u dalmatinskoj Zagori XVIII. stoljeća, možemo nedvojbeno ustvrditi da se nikako ne radi o isključivo antiturskoj, kako se to nekad držalo, nego pak o doista složenoj društvenoj pojavi koja iziskuje i daljnja istraživanja. Ipak, na temelju iznijetoga se može reći da "su mnoga zla u pokrajini, koja odvode na put alternative velik broj podanika" (Berengo, 493), hajduka i razbojnika. Istina, još uvijek je bilo recidiva osvete Turcima, ali oni nisu predstavljali bit razloga toj pojavi. Pače, može se reći da je ona posljedica velike ekonomske oskudice koja je mučila taj dio Dalmacije i u to doba, nebriga mletačkih vlasti, besposlica. Samo ponekad su je poticale osveta i obijest. Sva nastojanja vlasti na iskorjenjivanju toga poroka ostala su bez uspjeha upravo stoga što nije bila svjesna njegova ishodišta - teškog gospodarskog stanja pučanstva zagorske Dalmacije. Nije ni pomišljala da bi glad, lihva i slični razlozi mogli prouzrokovati odmetanje hajduka. Istini za volju bilo je među hajducima iskazivanja netrpeljivosti spram pravoslavaca, ali isto tako i fratara. A ni siromasi poput njih - pastiri, seljaci - nisu bivali pošteđeni od njihova napada. Sve to onda ukazuje da ovaj problem zaslužuje daljnje istraživanje, to prije što on predstavlja značajno mjesto u našoj, hrvatskoj povijesti.

Šime Peričić: HIGHWAYMEN IN XVIIIth CENTURY VENETIAN DALMATIA

Summary

Highwaymen in Dalmatia are generally thought of as the resistance of its populace against Turkish rule. Since this rule was no longer in power in the XVIIIth century but highwaymen were still in action, the author attempts to establish the real reasons of this phenomenon. In order to do this he relies on contemporary opinions, sources that he has discovered and on the relevant literature. His insights lead him to the conclusion that there were relapses into former relations with the Turks which was primarily manifested as attacks on their caravans but that the people of the Dalmatia hinterland were forced into this action by the carelessnes of the Venetian rulers, their poverty, unemployment, hunger and revenge and only rarely by wantonness. The government attempted to uproot this vice though numerous measures but they did not yield sufficient success.